

УДК 372.3:7.06

Б 34

Марія БАЯНОВСЬКА,

кандидат педагогічних наук,

доктор філософії (PhD), доцент, завідувач

кафедри суспільно-гуманітарної та етико-

естетичної освіти Закарпатського інституту

післядипломної педагогічної освіти,

м. Ужгород, Україна

**ВИХОВНА РОЛЬ МИСТЕЦТВА:
ПАРАДИГМА ЖИТТЄТВОРЧОСТІ
ОСОБИСТОСТІ**

Баяновська М. Р. Виховна роль мистецтва: парадигма життєтворчості особистості. Висвітлено парадигму життєтворчості особистості у контексті формування нової освітньої стратегії та виховну роль в ній мистецтва.

Ключові слова: виховання, мистецтво, парадигма життєтворчості особистості, мистецтво життя, технологія.

Баяновская М. Р. Воспитательная роль искусства: парадигма жизнетворчества личности. Освещена парадигма жизнетворчества личности в контексте формирования новой образовательной стратегии и воспитательную роль в ней искусства.

Ключевые слова: воспитание, искусство, парадигма жизнетворчества личности, искусство жизни, технология.

Baianovska M. Educational role of art: paradigm of a person's creative life. Paradigm of person's creative development in the context of formation of new educational strategy and educational role of art in it is analyzed in the article.

Key words: education, art, paradigm of person's creative development, the art of life, technology.

© Марія Баяновська, 2017

Постановка проблеми. Особливістю сучасного світу є стрімке збільшення потоків інформації, високий рівень споживання різноманітних мистецьких мас-медіа продуктів, що пропонує «мережеве» суспільство, поява нових напрямів, видів, стилів мистецтв, породжені глобалізацією процеси взаємопроникнення культур, вдосконалення освітніх і мистецьких технологій, підвищений інтерес до комп'ютерної техніки, що ускладнює чіткий вибір молоддю з її максималізмом, підвищеною емоційністю, а також з іще не усталеними поглядами на життя, його цінностями життєвої стратегії. В зв'язку з цим нагальною постає потреба, використовуючи мистецтво, як інструмент потужного виховного впливу, навчати молодь мистецтву життя.

Мета статті – висвітлити парадигму життєтворчості особистості у контексті формування нової освітньої стратегії та виховну роль в ній мистецтва.

Виклад основного матеріалу. Педагогіка нової школи України допомагає входженню дитини в контекст сучасної культури, становленню особистості як суб'єкта і стратега життя, гідного людини. Особистість повинна вміти самостійно будувати своє життя, визначаючи його стратегію відповідно до своїх уявлень про щастя, добро, любов, володіти мистецтвом життєтворення. Адже, як вдало зазначав Мікеланджело Буонарроті: «Мистецтво – це найлюдяніше, що є в людині». Концептуальні засади мистецтва життєтворчості особистості були розроблені колективом науковців – В. М. Доній, Г. М. Нєсен, Л. В. Сохань, І. Г. Єрмаков, Г. М. Сагач в середині 90-х років ХХ століття.

Нова школа – це школа культури і мистецтва життєвого самовизначення. Навчитися жити – означає виробити свою позицію в житті, свій світогляд, ставлення до себе, інших, діяти відповідно до поставленого перед собою завдання, але для цього, передусім, треба визначитися в питанні: «Як жити?», тобто як побудувати свій індивідуальний спосіб життя, обрати оптимальний режим інтелектуальних, емоційних, морально-естетичних, фізичних навантажень, спосіб реакції на незгоди й успіхи, гідний людини тип трудової (професійної) діяльності і форми використання вільного часу.

Рівень культури життя особистості визначають система основних потреб, моральних принципів, стратегія життєздійснення, яка спрямована на досягнення повноти життя, його цілісності, освоєння абсолютних, загальнолюдських і культурно-мистецьких цінностей.

Культура життя являє міру усвідомлення й опанування людиною свого ставлення до самої себе, суспільства, цінностей, вироблених цим суспільством, природи, ступінь самореалізації сутнісних сил, внутрішніх потенцій.

Кульмінаційними етапами творчих пошуків є етапи, коли особистість здійснює життєвий вибір, тобто приймає рішення з визначальних проблем власного життя.

Школа ХХІ століття повинна навчити дитину, як скласти свою життєву програму (самопрограмування), як пізнати себе (самопізнання), як справед-

ливо оцінювати себе (самооцінка); як бачити світ таким, яким його бачать інші (пізнання світу); як визначити своє життєве кредо, мету (таксономію цілей) життя (цілерозуміння), самоаналіз (рефлексії); і, звичайно, як планувати, як організовувати діяльність для досягнення визначених цілей, застосовуючи для цього в особливий спосіб мистецтво.

Психологія і педагогіка життя особистості ґрунтуються на парадигмі життєтворчості. За такого розуміння особистість розглядається як суб'єкт життєтворчості, який творчо розробляє та здійснює свій особистісний життєвий проект, відповідає за свою долю.

Психологія і педагогіка життєтворчості особистості характеризуються своїми завданнями. По-перше, досліджують першооснову індивідуального існування людини як форму її соціального буття, яке разом з тим є й основою педагогічного і психологічного знання суті та закономірностей індивідуального людського існування, педагогіки і психології життя особистості як науки. По-друге, розкривають педагогічні і психологічні механізми, психологію індивідуального життєздійснення. По-третє, їх завдання полягає в розумінні та окресленні шляхів досягнення повноти й цілісності індивідуального буття, умов набуття особистого статусу суб'єкта життєтворчості. Очевидно, в цьому своєму призначенні педагогіка і психологія життя особистості поєднуються, з одного боку з філософією як формою знання про загальні закони буття та свідомості, а з другого – з педагогікою як наукою, що вивчає процеси виховання, навчання і розвитку особистості, з психологією як наукою про закони людської психіки. Ідея творчості життя, мистецтва життя, яка є провідною в психології і педагогіці життя особистості, має глибоке коріння у філософії, педагогіці, психології, культурі, мистецтві загалом. Саме на цьому духовному ґрунті відбувається становлення педагогіки і психології життя. Видатний український філософ-гуманіст Г. Сковорода, надаючи особливого значення такому важливому мистецтву, як мистецтво жити, писав: «Деякі, як говорить Сократ, живуть, щоб їсти і пити, а ж – навпаки. Далі, більшість зовсім не знає, що значить жити, і хоч вони й бажають їсти, однак не можуть посправжньому жити, бо навчитися найвеличнішому мистецтву життя – справа дуже важка...» [2:256].

Парадигма життєтворчості дедалі активніше впроваджується у навчально-виховний процес системи національної освіти України, формуючи фактично нову освітню стратегію, в тому числі й мистецьку.

Оволодіння мистецтвом життєтворчості – це досягнення як теорії життєбудови, так і технології життєтворчості як науки про принципи, моделі, стилі життя. В цій парадигмі переносяться акценти з морально-повчального на змістово-конструктивний, творчий, компетентнісний і технологічний аспекти у темі індивідуально-особистісної діяльності.

Розглянемо психолого-педагогічні питання життєтворчості як в аспекті теорії життєтворчості, так і з позиції психолого-педагогічної технології, тобто опису процесуального боку життєтворчості.

У сучасній системі освіти, зокрема в теорії і практиці виховання, як у вітчизняній, так і зарубіжній психологічні та педагогічні технології, які забезпечують можливості оптимізації навчально-виховного процесу, його відповідності викликам ХХІ століття, інтенсивно поширюються.

Технологія (в широкому розумінні) – це сукупність методів і процесів у певній галузі людської діяльності, а також наукове обґрунтування способів такої діяльності. Стосовно педагогічної діяльності (виховної практики) вона виступає як психологічна і педагогічна технологія.

Психологічну технологію ми розглядаємо як синтез психологічних знань, методів і засобів розкриття та реалізації індивідуальності учня (студента, молодшої людини), розвитку його творчого потенціалу, становлення його як соціально і психологічно зрілої особистості, яка здатна творчо самоздійснювати своє життя, своє призначення. Сьогодні найважливіше завдання психологічної технології вбачається в тому, щоб допомогти особистості «включитися» в існуючу динамічну соціальну структуру з урахуванням своєї психологічної структури, життєвих домагань, своєї індивідуальності.

Педагогічна технологія – сукупність педагогічних знань, форм і видів, методів і засобів оптимальної організації навчально-виховного процесу, які забезпечують вирішення освітніх та виховних завдань.

З точки зору виховної ролі мистецтва, процес життєтворчості належить розглядати на основі конструктивного творчого єднання психологічної і педагогічної технологій у процесі їх застосування до навчально-виховного процесу навчання мистецтва життя, життєтворчості.

Адже життєтворчість, на нашу думку, це – духовно-практична діяльність особистості, що спрямована на проектування, планування, програмування та творче здійснення нею свого індивідуального життя. В цьому процесі особистість виступає як розвинена індивідуальність, суб'єкт свого індивідуального життя, а об'єктом творчих діянь особистості виступає її власне життя.

Мистецтво життя – це особливе вміння та висока майстерність в творчій побудові особистістю життя, що ґрунтується на знанні життя, його законів, розвиненій самосвідомості та володінні системою засобів, методів, технологій програмування та здійснення життя як індивідуально-особистісного життєвого проекту.

Створюючи та здійснюючи своє індивідуальне життя, особистість водночас створює і суспільні форми буття, які по суті і складаються з діянь реальних особистостей. Наприклад, такі форми, в яких особистість репрезентує себе в ролі соціального суб'єкта, носія та виразника інтересів тих або інших соціальних спільностей (всього людства, того або іншого конкретного суспільства, нації, соціальної групи, творчого об'єднання, професійної групи та ін.).

Зрозуміло, що життєтворчість не можна звести лише до технологічної процедури. Життя має свій зміст, свої закони, свій вільний простір, а тому жит-

тєтворчість – це наука. Разом з тим це і мистецтво, оскільки в цьому акті творчості присутня фантазія, розроблення і здійснення оригінального творчого задуму, індивідуального, неповторного життєвого сценарію, використання специфічних правил гри при виконанні соціальних ролей, спілкуванні, домаганні життєвого успіху. В життєтворчості втілюються не тільки морально-духовні, а й естетичні уявлення і смаки людини, адже життя в його цивілізованому виконанні будується на принципі Істини, Добра і Краси. Людина за такої моделі життя прагне жити не тільки праведно, нести добро у світ, а й жити красиво.

І все ж життя – процес і багатогранний, і багатокольоровий. Воно має найширший простір для свободи самопрояву людини, де діють сили не тільки свідомого, а й підсвідомого, несвідомого, вирують стихійні потоки життєвого процесу. Тому багато чого лишається непідвладним у житті людини. Цим, зокрема, пояснюється, що «життя і мрія в згоді не бувають і вічно борються, хоч миру прагнуть» (Леся Українка). Технологічна сторона життєтворчості повинна б охоплювати тією чи іншою мірою всю панораму індивідуального життя особистості.

Цікавою в плані дослідження є картина життя молодшої людини в умовах трансформації українського суспільства, зокрема соціальних «вибухів» і конфліктів, коли найважливішого значення набуває мета виховання національної свідомості та самосвідомості, громадянської зрілості, соціальної відповідальності молодшої генерації за долю своєї Батьківщини, за свою роль не лише у відродженні, а й розбудові національного життя і культури України, утвердженні принципів Істини, Добра і Краси.

Мистецький концепт у системі національного виховання відіграє важливу роль. Про це наголошували відомі педагоги ХХ століття – Г. Г. Ващенко, С. Ф. Русова, В. О. Сухомлинський та інші.

Мистецтво містить таїну історичного часопростору, яка не припиняє вражати, дивувати, нашоувати на роздуми сучасників, таїну матеріальної і духовної цінності, велич зпродуктованих людським розумом ідей, технік і технологій, «Божу іскру» таланту, виконавської майстерності. Наприклад, загадковість побудови єгипетських пірамід, технологія виготовлення скрипки Антоніо Страдіварі (1644-1737), музичні твори світових і вітчизняних класиків, творчість скульпторів (зокрема, донедавна маловідомого на теренах України І. Пінзеля), споруди-шедеври видатних архітекторів, полотна світових і вітчизняних художників, художня фотографія у фотомистецтві, вокальна віртуозність (неповторність голосу Робертіно Лоретті), взірці у царині вокального і хорового співу, виконавсько-інструментальна віртуозність тощо.

«Педагогічна система кожної історичної епохи, – зазначає академік М. Г. Стельмахович, – висуває свій оригінальний чи актуальний, уже знаний образ людини. Кардинальні зміни в житті суспільства вносять відповідні корективи у виховний ідеал» [3:50]. Він об'єднує ціннісні орієнтації, життєві прин-

ципи і плани, рівень домагань, задуми і вчинки у цілісну лінію життєтворчості особистості. Формування ідеалу залежить від виховання, умов життя і діяльності, від особливостей її власного досвіду. Залежно від сфер життєдіяльності формуються суспільні, національні, естетичні ідеали особистості.

Найглибше ідеал національного виховання розкрито в етико-естетичній добірці праць Г. Г. Ващенко (1878-1967) – «Виховний ідеал», «Виховна роль мистецтва», «Основи естетичного виховання», «Основи естетичного ідеалу». Ці праці становлять певний курс теорії виховання, яка, на думку автора, відповідає традиціям і духовності українського народу і має стати основою плекання свідомих патріотів, носіїв християнського виховного ідеалу. «Традиційним ідеалом, – пише Г. Г. Ващенко, – треба визнати той, що витримав іспит історії, найбільш відповідає психології народу та його призначенню, увійшов у психіку народних мас, відбитий у народній творчості і в творах кращих митців і письменників, що стали духовними провідниками свого народу».

Та оскільки людина народжується і живе в конкретному національному середовищі, що вирізняється серед інших своєю мовою (мистецтво слова), культурою, звичаями, звичками, вона проймається розумінням особливостей свого народу, етносу, нації. Тому ідеал національного виховання, за Г. Г. Ващенко, повинен ґрунтуватися на служінні Богові та своїй нації.

Мистецтво є джерелом естетичного виховання, а для людини – естетичною потребою. В життєдіяльності людини воно виконує роль провідника-естетизатора, є своєрідним «поводирем».

Сьогодні мистецтво в Україні розвивається динамічно, наповнюється новими, модерними видами, осучаснюється і водночас відроджується. При чому процес відродження й оновлення мистецтва відбуваються паралельно.

Молодь творить своє життя, застосовуючи в ньому ті естетичні знання, надаючи перевагу тому виду чи декільком видам мистецтва, які оптимально задовольняють її естетичні потреби, смаки. Доречно зазначити, що в життєтворчому плані мистецтво може мати як «будівничу», так і «руйнівну» силу, може спонукати як до гуманних, так і до негативних та навіть агресивних проявів.

У аспекті філософії виховання мистецтво є «шлях людини до пізнання самої себе» (І. Кант), воно виконує одухотворяючу роль, сприяє духовному зростанню особистості. Вітчизняний дослідник І. Д. Бех наголошує, що духовність – фундаментальне надбання людини, в якому акумульовано всю людську культуру, бо саме в царині культури (науці, мистецтві, релігії, моралі, праві) створюються цінності, які привласнює у своєму розвитку особистість [1:4]. Активно долучаючись до світу культури, вона й набуває духовності як вищого вияву людяності.

На нашу думку, духовність – це проблема знаходження смислу. Духовне зростання – сходження на шляху пошуку Істини, Добра, Краси та інших вищих цінностей. Збагаченню духовного світу люди-

ни сприяє сакральне мистецтво. Щоправда, для його пізнання і розуміння необхідно мати певні знання. Ці знання особистість здобуває в школі, в поза-шкільній освіті (дитячі школи мистецтв, художні гуртки), в молодіжних творчих об'єднаннях, організаціях тощо. Адже у сфері духовного життєтворення молода людина здійснює осмислення і вибір ідеалів, цінностей, цілепокладання на основі не просто засвоєння, а й осмислення і переживання свого життєвого світу. У знаходженні смислу знання і цінності особистісно переживаються.

Проблема духовності – це не лише визначення вищого рівня освоєння людиною свого світу, ставлення до нього – природи, суспільства, до інших людей, до самого себе; це проблема виходу молоді людини за межі емпіричного буття, подолання себе «вчорашнього» у процесі вдосконалення, «сходження» особистості до своїх ідеалів, цінностей і реалізація їх у своєму життєвому шляху.

Висновки. Отже, як і наука, мистецтво є найважливішим напрямом розвитку духовних потреб людини. Воно дає людям одне з найвищих духовних переживань – естетичну насолоду. Через естетичний вплив на людину мистецтво є джерелом пізнання, виховує її, дає інформацію про багатозначність навколишнього світу, тобто є особливою формою мислення; передає досвід, набутий попередніми поколіннями, спрямовує і прогнозує розвиток суспільства. Виховна роль мистецтва полягає ще і в тому, що воно допомагає людині не лише краще пізнати, засвоїти навколишній світ, а й формує її духовний фундамент, на основі якого створюється парадигма власної життєтворчості.

ЛІТЕРАТУРА ТА ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА

1. Бех І. Д. Виховання особистості: Сходження до духовності: Наук. Видання / І. Д. Бех. – К.: Либідь, 2006.
2. Сковорода Григорій. Трактати. Діалоги. Притчі. Переклади. Листи. Твори у двох томах / Григорій Сковорода. – К., 1994. – Т. 2.
3. Стельмахович М. Г. Теорія і практика українського національного виховання / М. Г. Стельмахович. – Івано-Франківськ, 1996.
4. Сухомлинський В. О. Як виховати справжню людину // Вибрані твори: В 5-ти т. – Т.2. / В. О. Сухомлинський. – К.: Рад. школа, 1976.

Стаття надійшла до редколегії 3 травня 2017 р.